

ΠΡΑΚΤΙΚΑ ΤΗΣ ΑΚΑΔΗΜΙΑΣ ΑΘΗΝΩΝ

ΣΥΝΕΔΡΙΑ ΤΗΣ 10^{ΗΣ} ΙΟΥΝΙΟΥ 1943

ΠΡΟΕΔΡΙΑ ΣΠΥΡΙΔΩΝΟΣ ΔΟΝΤΑ

ΠΡΑΞΕΙΣ ΚΑΙ ΑΠΟΦΑΣΕΙΣ ΤΗΣ ΑΚΑΔΗΜΙΑΣ

ΠΑΡΟΥΣΙΑΣΙΣ ΒΙΒΛΙΩΝ

Ὁ κ. **Ι. Καλιτσουνάκης** παρουσιάζει τὰ βιβλία :

α) Ἡ *Θυσία τοῦ Ἀβραάμ*. Κριτική ἔκδοσις Γ. Μέγα, (Ἀθῆναι 1943) καὶ β) Ἑρρίκου Σκάσση: *Γραμματικὴ τῆς Λατινικῆς γλώσσης*, Ἀθῆναι 1940, καὶ λέγει τὰ ἑξῆς :

Λαμβάνω τὴν τιμὴν νὰ παρουσιάσω εἰς τὴν Ἀκαδημίαν δύο βιβλία, τὴν ἔκδοσιν τῆς «*Θυσίας τοῦ Ἀβραάμ*» ὑπὸ τοῦ Γεωργίου Μέγα (Ἀθ. 1943) καὶ τὴν «*Γραμματικὴν τῆς Λατινικῆς γλώσσης*» ὑπὸ τοῦ Καθηγητοῦ Ἑρρίκου Σκάσση (Ἀθ. 1940). Κατὰ πρῶτον θὰ εἶπω τινὰ περὶ τῆς Λατινικῆς Γραμματικῆς. Τὸ προκείμενον βιβλίον τοῦ καθηγητοῦ Ἑ. Σκάσση δὲν εἶναι μόνον διδακτικὸν ἢ σχολικὸν ἀλλὰ καὶ ὑπερβαίνει ἐν πολλοῖς τὰ ὅρια τῶν τοιούτων βιβλίων. Εἶναι ἐν βιβλίον τὸ ὁποῖον καθιστᾷ εἰς πάντα δυνατὸν νὰ μάθῃ Λατινικά, ἐὰν τὰ χρειάζεται.

Εἰς ἄλλας Ἀκαδημίας θὰ ἠδύνατό τις νὰ παρουσιάσῃ ἢ νὰ εἰσαγάγῃ μίαν Γραμματικὴν προκειμένου ὅμως περὶ Γραμματικῆς σπανίας γλώσσης πρῶτην φορὰν ἢ ἀνακαλυφθεῖσης ἢ τυχούσης γραμματικῆς ἐξερευνησεως ἢ συνθέσεως. Δὲν πρόκειται βέβαια περὶ εὐρωπαϊκῶν γλωσσῶν. Ἡ περὶ ἧς τώρα ὁ λόγος Λατινικὴ γραμματικὴ καθιστᾷ σχετικῶς εὐκόλον καὶ τὴν κατ' ἰδίαν ἐκμάθησιν τῆς γλώσσης. Πολλοὶ τῶν ἐπιστημόνων μας ἀναγνωρίζουν ἀργὰ πολλάκις ὅτι χρειάζονται τὰ Λατινικά. Εὐτυχῶς δὲν εἶναι πιθανὸν νὰ ἐπανεέλθῃ ἡ πρὸ ὀλίγων ἐτῶν ἀλλὰ καὶ δι' ὀλίγα μόνον ἔτη ἐπικρατήσασα γνώμη, ὑποστηρικθεῖσα καὶ ὑπὸ ἐπιφανεστάτου πολιτικοῦ μας, ὅτι ἡμεῖς οἱ Ἕλληνες δὲν χρειαζόμεθα τὰ Λατινικά. Ἡ

ιστορική κατανόησις τοῦ σημερινοῦ εὐρωπαϊκοῦ πολιτισμοῦ εἶναι ἀδύνατος ἄνευ τῆς γνώσεως τῆς Λατινικῆς γλώσσης. Εἰς αὐτὴν εὐρίσκεται κατατεθειμένος ὁλόκληρος σχεδὸν ὁ ἐπιστημονικὸς καὶ φιλοσοφικὸς βίος τοῦ Μέσου αἰῶνος καὶ τῶν ἀρχῶν τῶν νεωτέρων χρόνων.

Ἡ Γραμματικὴ τοῦ καθηγητοῦ Ἐρ. Σκάσση συνταχθεῖσα ἐπὶ τῇ βάσει πλείστων παρομοίων ἔργων, Γερμανικῶν καὶ Ἰταλικῶν, διακρίνεται τῶν μέχρι τοῦδε παρ' ἡμῖν ἐκδοθεισῶν κατὰ τρία τινά. Πρῶτον περιλαμβάνει τὰ τελευταῖα γλωσσολογικὰ πορίσματα ὡς πρὸς τὴν Λατινικὴν γλῶσσαν, δεύτερον συγκρίνει πλεισταχοῦ πρὸς τὰ Λατινικὰ τὰ ἀρχαῖα ἢ καὶ τὰ νεώτερα Ἑλληνικὰ καὶ τρίτον διὰ σημειώσεων καὶ ἄλλων τυπογραφικῶν διακρίσεων καθοδηγεῖ τὸν ἀναγνώστην ἢ τὸν φοιτητὴν εἰς μελέτην τοῦ ἐκάστοτε ἀποσκοπομένου.

Ἡμεῖς δὲν θὰ δυνηθῶμεν ποτε νὰ ἀφιερῶσωμεν τόσον χρόνον διδασκαλίας διὰ τὰ Λατινικὰ ὅσον διὰ τὰ ἀρχαῖα Ἑλληνικὰ διὰ λόγους ἀναγομένους εἰς τὴν ἐθνικότητα καὶ εἰς τὰς παραδόσεις ἡμῶν, ἀλλ' ἐν πάσῃ περιπτώσει πρέπει νὰ κατατείνωμεν εἰς τὸ νὰ παρέχεται καὶ διὰ τὰ Λατινικὰ ἐπαρκὴς χρόνος διδασκαλίας διὰ νὰ δύναται ὁ καλὸς ἀπόφοιτος Γυμνασίου νὰ ἐννοῇ μετὰ τινος εὐχερείας τὸν Καίσαρα, τὸν Κικέρωνα, τὸν Λίβιον καὶ ἂν εἶναι δυνατὸν καὶ τὸν Τάκιτον.

Εἶναι περιττὸν νὰ ἐξάρω ἐδῶ ἐκτενέστερον τὰ καλὰ, τὰ ὁποῖα προσπορίζει εἰς τὸν διδασκόμενον ἢ γνώσις τῆς Λατινικῆς γλώσσης, Σήμερον ἐπιβάλλεται ἡ διδασκαλία τῶν Λατινικῶν εἰς τὰ Γυμνάσιά μας, ὄχι ἔνεκα τῆς ὑλικῆς ὠφελίμου ἀξίας των ἀλλὰ ἔνεκα τῆς ἐξόχου ἀσκήσεως τοῦ πνεύματος, τὴν ὁποίαν παρέχει ὀρθὴ γραμματικὴ διδασκαλία καὶ ἀσκήσις ἐν τῇ ἀναγνώσει. Δὲν εἶναι κατάλληλος ἡ ὥρα καὶ οἱ καιροὶ νὰ ἐπεκταθῶ εἰς τὸ ζήτημα τῆς χρησιμότητος τῶν Λατινικῶν διὰ τὴν ἐκπαίδευσίν μας. Εἶναι ἡ γλῶσσα τοῦ δικαίου, ἡ γλῶσσα ἣτις καὶ ἐν τῇ ἱατρικῇ καὶ εἰς τὰς ἄλλας φυσικὰς ἐπιστήμας εἶναι ἀπαραίτητος. Ἄς μνημονευθῇ ὅτι εἶναι ἡ γλῶσσα τῆς Καθολικῆς ἐκκλησίας. Ὁ Βιλαμόβιτς, πρεσβεύων τὰ τοῦ προτεσταντικοῦ δόγματος, εἶχεν εἰπεῖ ἄλλοτε εἰς λόγον τὸν ὁποῖον ἐξεφώνησεν ἐν Βιέννῃ τῷ 1909 ὅτι εἶναι βλασφημία τὸ νὰ λέγη τις ὅτι ἡ Λατινικὴ γλῶσσα εἶναι νεκρά, ἀφοῦ εἶναι ἡ ζῶσα γλῶσσα τῆς κατ' ἐξοχὴν ζώσης Ἐκκλησίας¹⁾.

Οἱ Ρωμαῖοι ἐν τῇ γλώσσῃ των εἶναι λογικώτεροι ἐν πολλοῖς τῶν ἄλλων διαστέλλουν ἀπ' ἀλλήλων τὰς ἐννοίας, ὑποτάσσουν τὰς προτάσεις εἰς ἀλλήλας καὶ προσπορίζουν οὕτως εἰς τὸν λόγον των ἀκρίβειαν, σαφήνειαν καὶ διαύγειαν. Ὁ

¹⁾ «Das Griechentum als lebendige Kraft» Wien 1909 σελ. 4. (Ὁ λόγος μετεφράσθη καὶ Ἑλληνιστὶ «Ὁ Ἑλληνισμὸς ὡς ζῶσα δύναμις» ἐν τῇ «Μελέτῃ» 1910).

διαλογιζόμενος Ρωμαῖος ἀντιλαμβάνεται τὰς συντακτικὰς σχέσεις μὲ λογικὴν ἀλληλουχίαν, ὑποταγὴν καὶ ἀκριβείαν. Αὐτὸς ὁ ἀρχαῖος λαὸς τῶν πολεμιστῶν, τῶν πολιτικῶν, τῶν φιλοσόφων τοῦ δικαίου, ἀπετύπωσε τὸν τρόπον τῆς σκέψεώς του εἰς τὴν γλῶσσάν του. Ἡ γλῶσσα αὕτη εἶναι μὲν ἐκφραστικὴ διὰ τοὺς δικαστικούς καὶ πολεμικούς ἀγῶνας, ἀλλ' εἶναι ἀκατάλληλος διὰ τὴν ποιητικὴν λύραν. Τὸ ἐγνώριζαν¹ καὶ οἱ ἴδιοι, ὁ Κοϊντιλιανὸς ὁμολογεῖ: «δὲν δυνάμεθα νὰ εἴμεθα τόσοι χαρίεντες, ὡς εἴμεθα ἰσχυροί, ἠτιώμεθα εἰς τὴν λεπτότητα, ὡς ἰσχύωμεν διὰ τοῦ βάρους, τῆς ἐμβριθείας («Non possumus esse tam graciles, simus fortiores; subtilitate vincimur, velemus pondere»). Ἄν θὰ ἤθελε κανεὶς παράδειγμα τῶν λογικῶν σχέσεων ἐν τῇ Λατινικῇ γλώσσῃ, ὡς ἐξετάσῃ τὰς χρονικὰς προτάσεις. Ἐκ δύο πράξεων ἀναφερομένων εἰς τὸ μέλλον, τὴν χρονικῶς προτέραν ὁ μὲν Ἕλληνας ἐκφράζει δι' ἀορίστου ὑποτακτικῆς, ὁ δὲ Ρωμαῖος κατὰ τετελεσμένον μέλλοντα, τὸ ὁποῖον εἶναι ἀκριβέστερον: ut sementem feceris ita metes, ὅπως σπείρης οὕτω θὰ θερίσῃς. (παρ. ὡς θὰ ἔχῃς σπείρει οὕτω κ.ἐξ.) κ.τ.τ.

Ἐκτενεστέραν Λατινικὴν Γραμματικὴν εἰς τὴν γλῶσσάν μας γνωρίζω μόνον τὴν ὑπὸ τοῦ Εὐθ. Καστόρη μετὰφρασιν ἐκ τοῦ Γερμανικοῦ τῆς πρώτης καὶ ἐν μέρει καὶ τῆς δευτέρας ἐκδόσεως (1847) τῆς Λατινικῆς γραμματικῆς τοῦ γνωστοῦ Δανοῦ φιλολόγου *J. N. Madvig* (Μαδβιγίου) τὴν ἐκδοθεῖσαν τῷ 1849. Ἡ Γραμματικὴ αὕτη ἐβοήθησε τοὺς παλαιότερους Λατινιστὰς παρ' ἡμῖν καὶ ὡς πρὸς τὴν ἐκμάθησιν τῆς γλώσσης καὶ ὡς πρὸς τὴν συγγραφὴν τῶν ἐπιτόμων Γραμματικῶν καὶ Συντακτικῶν τῆς Λατινικῆς Γλώσσης. Διατηρεῖ δὲ καὶ σήμερον ἀπολύτως τὴν ἀξίαν της. Ὅφειλομεν πάντοτε μὲ εὐγνωμοσύνην νὰ ἀναφέρωμεν τὸ ὄνομα τοῦ λογίου ἐκείνου Γερμανοῦ, ὅστις εἰσήγαγε, καὶ διὰ τῶν ἔργων του ἐθεμελίωσε τὴν γνῶσιν καὶ σπουδὴν τῆς Λατινικῆς γλώσσης παρ' ἡμῖν. Ἐννοῶ τὸν ἐκ Βρέμης Ἑρρῖχον Οὐλερῖχον.

Ἄς μοι ἐπιτραπῇ μία μικρὰ σχετικὴ ἱστορικὴ παρέκβασις, ἡ ὁποία ἴσως νὰ εἶναι χρήσιμος εἰς ἐκείνον ὅστις θὰ ἐξετάσῃ ποτὲ τὰς πρώτας ἀρχὰς καὶ τὰ πρώτα βήματα τῆς παιδείας ἐν τῇ ἀπελευθερωθείσῃ Ἑλλάδι.

Ὅτε τῷ 1834 ἦλθε τὸ πρῶτον ὁ φιλόλογος Οὐλερῖχος εἰς τὴν Ἑλλάδα¹),

¹) Συνιστῶ ὡς πρὸς τὰ κατὰ τὸν Οὐλερῖχον τὴν ἀνάγνωσιν τοῦ βιβλίου *Heirich Nikolaus Ulrichs* (Ein Beitrag zur Geschichte der Beziehungen zwischen Bremen und Griechenland 1833 - 1847) von Hans Schaal, Bremen 1937 (Abt. und Vortr. hgg. von der Bremen Wissensch. Gesell. Jahrg. 11. Heft 1 - 2 Oktober, 1937). Εἰς τὸ βιβλίον τοῦτο θὰ εὕρῃ ὁ ἀναγνώστης πολλὰς εἰδήσεις περὶ τῶν τότε ἐν Ἑλλάδι ἐπιστημονικῶν, πολιτικῶν καὶ ἱστορικῶν πραγμάτων. Ἀντίτυπον ἐδωρήθη ὑπὸ τοῦ συγγενοῦς τοῦ Ulrichs, (R. Ulrichs Bremen - Park allee 61) εἰς τὸ Φιλοσοφικὸν Φροντιστήριον τοῦ Πανεπιστημίου.

ἔξεδωκεν ἀμέσως περὶ τὰ τέλη τοῦ ἔτους τούτου μικρὰν Λατινικὴν Γραμματικὴν πρὸς χρῆσιν τῶν μαθητῶν τοῦ ἐν Αἰγίνῃ ὑπὸ τοῦ Καποδιστριαίου ἰδρυθέντος σχολείου. Εἶναι ἡ πρώτη Λατινικὴ Γραμματικὴ πρὸς χρῆσιν τῶν Ἑλληνοπαίδων. Εἶναι μόνον ἡ Γραμματικὴ χωρὶς Συντακτικόν. Φαίνεται ὅτι ἡ ἰδέα ὑπῆρξεν ἐπιτυχῆς, διότι δύο ἔτη μετὰ ταῦτα (1836)—εἶχεν ἤδη μετατεθῆ ἡ πρωτεύουσα τοῦ νεοσυστάτου Κράτους μας εἰς Ἀθήνας—ἔξεδωκε τὰ «Στοιχειώδη μαθήματα τῆς Λατινικῆς γλώσσης» βιβλίον τὸ ὁποῖον περιέχει κείμενα διαφόρου ἄλλ' ἐκλεκτοῦ περιεχομένου, μετὰ πλήρους λεξιλογίου «πρὸς μάθησιν τῆς Λατινικῆς γλώσσης» «διὰ νὰ παρακολουθῶσι τὴν πρώτην μελέτην τῆς γραμματικῆς ὥστε ὁ μαθητὴς νὰ εισάγηται εἰς αὐτῶν τῶν Λατίνων συγγραφέων τὴν ἀνάγκην ἀποχρώντως ἢ διὰ γεγυμνασμένους εἰς τὴν τεχνολογίαν καὶ τῆς συντάξεως τοὺς κυριωτέρους κανόνας», κατωτέρω προσθέτει «προτρέπων τὴν νεολαίαν πρὸς σπουδὴν τῆς Λατινικῆς γλώσσης»· δὲν νομίζω περιττὸν νὰ ἀναφέρω ἐκ τοῦ αὐτογράφου βίου τοῦ ἀοιδίμου Κοραῆ τὴν βεβαίωσιν τοῦ αὐτοῦ, ὅτι εἰς τὰς εὐτυχεστέρας τῆς ζωῆς του ἐποχὰς ἔθετεν ἐκείνην, καθ' ἣν ἐπέτυχε διδάσκαλον τῆς Λατινικῆς γλώσσης. Τόσον ἀναγκαίαν πρὸς ἀπόκτησιν ἐπιστημονικῶν γνώσεων ἔκρινε τὴν ἐμπειρίαν τῆς Λατινικῆς γλώσσης οὗτος ὁ κατὰ πάντα πεπαιδευμένος ἀνὴρ. Τῷ 1837 ἔξεδωκε καὶ σύντομον συντακτικόν¹. Ἡμεῖς οἱ παλαιότεροι ἐδιδάχθημεν τὰ Λατινικὰ ἀπὸ τὴν Γραμματικὴν τοῦ ἀειμνήστου Σεμιτέλου, ἡ ὁποία καὶ σήμερον ἀκόμη εἶναι ἀξιόλογος ἂν καὶ βεβαίως μόνον ὅσον ἀφορᾷ εἰς στοιχειώδεις γνώσεις².

Ὁ Καστόρχης παρατηρεῖ ὅτι τὴν Λατινικὴν αὐτὴν Γραμματικὴν τοῦ Μάβδιγ μετέφρασεν «ὡς τὴν μεθοδικωτέραν καὶ τελειοτέραν τῶν ἐν Γερμανίᾳ λατινικῶν Γραμματικῶν» ὡς ἀποδεικνύει «ἡ ὑποδοχὴ ἧς ἠξιώθη αὕτη παρὰ πᾶσι σχεδὸν τοῖς Εὐρωπαίοις». Τὴν μετάφρασιν, ὡς ἐλέχθη, ἐφιλοπόνησε λαβὼν ὑπ' ὄψιν καὶ τὴν δευτέραν ἔκδοσιν (1847) «τὴν ὁποίαν ὁ συγγραφεὺς, ὠφελήθεις ἐκ τῶν πολλῶν ἐπικρίσεων τῶν Γερμανῶν, ἐν μέρει λίαν αὐστηρῶν, διότι καὶ αὐτὸς αὐστηρότατα ἐπέκρινε τὰς τῶν γερμανῶν γραμματικάς, ἀνέδειξε κρείττω τῆς πρώ-

¹) Ἀξιόλογον θεματογραφικὸν βιβλίον («Συλλογὴ Λατινικῶν θεμάτων») με' ἐκτενὲς εἰς τὸ τέλος λεξιλόγιον ἔξεδωκεν ἐν Ἀθήναις 1841 ὁ Κάρολος Φαβρίκιος «Καθηγητὴς τῆς Λατινικῆς γλώσσης παρὰ τῷ ἐν Ναυπλίᾳ Βασιλ. Γυμνασίῳ» με' σκοπὸν «νὰ ἀνακουφίσῃ τὴν γύμνασιν εἰς τὸ γράφειν Λατινιστί», «κατὰ τὴν ἐν χρῆσει ἤδη γραμματικὴν τοῦ κυρίου Οὐλερίχου». Βλέπει τις πόσον πρακτικὰ καὶ μεθοδικῶς εἰργάζοντο οἱ ἄνδρες οὗτοι, τοὺς ὁποίους ἐξήτησεν ἀργότερα νὰ μιμηθῆ εἰς τὰ μεθοδικὰ του διὰ τὴν Λατινικὴν γλῶσσαν βιβλία ὁ Μ. Δέφνερ, χωρὶς ὅμως νὰ τοὺς φθάσῃ.

²) Οἱ Γερμανοὶ ἔχουν ἐκτενεῖς λατινικὰς γραμματικάς τοῦ Kühner, τοῦ Zumpt (πλειστάκις ἐκδοθεῖσα, τοῦ Gossrau καὶ πρὸ παντὸς τὴν νεωτέραν (1928) καὶ ἐκτενὴ πέμπτην ἔκδοσιν τοῦ Stolz - Schmalz ἐπεξεργασθεῖσαν ὑπὸ τῶν M. Leumann καὶ Joh. Bapt. Hofman.

της προσθέσας ὅσα ἔκρινεν ἄξια προσθήκης καὶ κατάλληλα πρὸς τὸν σκοπὸν γραμματικῆς ὠρισμένης εἰς χρῆσιν γερμανικῶν σχολείων καὶ γυμνασίων, καὶ μεταβαλὼν πολλαχοῦ οὐ μόνον τὴν φράσιν ἀλλὰ καὶ τὴν διάταξιν τῆς ὕλης¹.

Περὶ τῆς ἐκδόσεως τῆς *Θυσίας τοῦ Ἀβραάμ* ὑπὸ τοῦ *Γεωργίου Μέγα* ἔχω τὰ ἑξῆς εἰσαγωγικῶς νὰ παρατηρήσω.

Κατὰ τὰς τελευταίας δεκαετηρίδας εἶναι αἰσθητὴ παρ' ἡμῖν ἰδιαίτερα τις τάσις πρὸς μελέτην καὶ ἔκδοσιν τῶν μεσαιωνικῶν ἡμῶν κειμένων, καὶ ἰδίᾳ τῶν κειμένων τοῦ λεγομένου «*Κρητικοῦ Θεάτρου*» ὡς τοῦτο οὕτω, νομίζω, πρῶτος ὁ Σάθας ἐκάλεσε.

Ἡ ἀφειτηρία πρὸς τὰς μελέτας αὐτὰς ὀφείλεται, δύναται τις νὰ εἴπῃ κατὰ μέγα μέρος, εἰς ἀποθανόντα ἤδη ἔρευνητὴν, τὸν ἀείμνηστον Στέφανον Ξανθοῦ-δίδην. Διὰ τῆς μνημειώδους φιλολογικῆς ἐκδόσεως τοῦ *Ἐρωτοκρίτου* πρὸ τριάκοντα σχεδὸν ἐτῶν (1915) ἔδειξε τὴν ἐθνικὴν χρησιμότητα τῶν τοιούτων ἐργασιῶν καὶ συγχρόνως τὴν μέθοδον κατὰ τὴν ὁποίαν πρέπει νὰ ἐπεξεργάζωνται καὶ ἐκδίδονται τὰ τοιαῦτα κείμενα. Ἐπὶ τῆς ἐκδόσεως ταύτης βασιζόμενος ἄλλος Κρητὴς ἐπιστήμων (Ἐμμ. Κριαρᾶς) ἐξήτασε λεπτομερῶς πρὸ ὀλίγων ἐτῶν τὸ ζήτημα τῶν πηγῶν τοῦ *Ἐρωτοκρίτου* εἰς ἰδιαίτεραν ἐκτενῆ μελέτην.

Οὐδεμία τῶν μετὰ ταῦτα γενομένων ἐκδόσεων παρομοίων κειμένων ἔφθασε τὴν ἔκδοσιν τοῦ *Ἐρωτοκρίτου*. Τὴν ἔκδοσιν τῆς *Ἐρωφίλης* τοῦ Χορτάτζη δὲν ἠδυνήθη τῷ 1928 νὰ φέρῃ εἰς πέρας ὁ ἀείμνηστος Ξανθοῦδίδης ὁ ἴδιος, διότι κατὰ τὴν τύπωσίν της ὁ θάνατος ἀπέσπασεν ἐκ τῆς χειρὸς του τὴν γραφίδα. Εἶχεν ὅμως μὲ τὴν διακρίνουσαν αὐτὸν τάξιν καὶ εὐσυνειδησίαν καταθέσει ὅλον τὸ χειρόγραφον ἔτοιμον πρὸς δημοσίευσιν. Εἰς συντομωτέραν ἀλλὰ ἐπίσης πολῦτιμον ἔκδοσιν εἶχεν ἐκδώσει ὁ ἀκάματος ἀνὴρ τὴν κωμωδίαν *Φορτουναῖον* τοῦ Μάρκου Ἀντωνίου Φωσκόλου ἐξ αὐτογράφου τοῦ ποιητοῦ, πρώτην φορὰν ἐκδιδομένην (εἶναι λοιπὸν *et idio princeps*) τῷ 1922.

Πρὸ τριῶν ἐτῶν μᾶς ἔδωκε τὸ Κρητικὸν δράμα *Γύπαριν* ὁ Ἐμμανουὴλ Κριαρᾶς εἰς ἔκδοσιν ἐπιστημονικῶς ἀξιόλογον, καὶ ὡς πρὸς τὸ κείμενον καὶ ὡς πρὸς τὴν ἔρευναν τῶν πηγῶν του. Παραλείπω ἄλλας ἐκδόσεις μικροτέρων κειμένων («*Περὶ ξενιτείας*» κτλ.) ἃν καὶ αὐταὶ δύνανται νὰ χρησιμοποιηθοῦν — καί.

¹ Εἰς τὸν πρόλογον τῆς δευτέρας ἐκδόσεως (σελ. VI) γράφει ὁ Μάδβιγ τὴν ἑξῆς σημείωσιν: «*Νεαρὸς Ἑλληὴν λόγιος ἐν Ἀθήναις μοι ἀνήγγειλε τὴν πρόθεσίν του νὰ μεταφράσῃ εἰς τὴν νέαν Ἑλληνικὴν τὸ βιβλίον*» δὲν γνωρίζω ἂν ἤγαγε εἰς πέρας τὸ σχέδιόν του τοῦτο».

Θὰ ἐννοῆ βέβαια τὸν Καστόρχην. Τὸ βιβλίον εἶχεν ἤδη τότε (1847) μεταφρασθῆ ἐκ τῆς πρώτης ἐκδόσεως εἰς τὴν Ὀλλανδικὴν καὶ Ἀγγλικὴν γλῶσσαν.

ἐχρησιμοποιήθησαν μάλιστα — ὡς ὁδηγοὶ καὶ δείγματα ἐκδόσεων καὶ ἐκτενεστέρων κειμένων.

Σήμερον ἐνδιαφέρει νὰ γνωρίσωμεν καὶ ἐντεῦθεν τὴν νέαν ἐκδοσιν τοῦ συγκινητικοῦ Κρητικοῦ δράματος *Θυσίας τοῦ Ἀβραάμ* γενομένην κατὰ τὸ τρέχον ἔτος. Τὸ δράμα αὐτὸ τὸ γνωρίζομεν ὅλοι, ὁ εἷς περισσότερον, ὁ ἄλλος ὀλιγώτερον, διότι ἀνεγινώσκετο ὑπὸ τοῦ Ἑλληνικοῦ λαοῦ — ὄχι μόνον ἐν Κρήτῃ — τόσον συχνὰ ὅσον τοῦλάχιστον καὶ ὁ Ἐρωτόκριτος καὶ ἡ Ἐρωφίλη, μάλιστα δὲ ὑπὸ εὐσεβῶν γυναικῶν καὶ ἀνδρῶν. Ὁ ἐκδοθεὶς τόμος ἀποτελεῖται ἐξ 192 σελίδων καὶ περιέχει εἰσαγωγὴν ἐκτενῆ καὶ τὸ κείμενον κριτικῶς ἐπεξεργασμένον. Ὁ ἐκδότης εἶναι ἄξιος ἐπαίνου, διότι ἠσχολήθη ἐπὶ μακρὸν μὲ διαλεκτικὸν δι' αὐτὸν κείμενον, καὶ τὴν ἐργασίαν ταύτην ἔφερον εἰς πέρας, μᾶς παρέχει δὲ κείμενον τὸ ὁποῖον τογεννέχον εἶναι ἱκανοποιητικὸν δι' ἡμᾶς. Ἡ ἐκδοσις ἔγινε ἐπὶ τῇ βράσει τῶν δύο σωζομένων χειρογράφων τοῦ Μαρκιανοῦ (cl. XI cod. 19 f. 210–231) καὶ τοῦ ἀθηναϊκοῦ τοῦ εὐρισκομένου σήμερον εἰς τὴν βιβλιοθήκην Διον. Λοβέρδου. Ὁ ἐκδότης δηλοῖ εἰς τὸ κριτικὸν ὑπόμνημα, τὸ μὲν ἐνετικὸν χειρόγραφον διὰ τοῦ γράμματος X, τὸ δὲ ἀθηναϊκὸν διὰ τοῦ K (τοῦ πρότερον ἰδιοκλήτου A. Κολυβά). Θὰ ἦτο ἴσως προτιμότερον χάριν τῆς ἐπιστημονικῆς εὐκολίας ἐν τῇ μνεΐα τῶν χειρογράφων τούτων νὰ ἐδηλοῦτο ὁ μὲν ἐν Ἐνετία κῶδιξ διὰ τοῦ M ἢ V (Codex Marcianus ἢ Venetus), ὁ δὲ ἐν Ἀθήναις διὰ τοῦ A (codex Atheniensis).

Ποῖον ἀκριβῶς ἔτος ἐποιήθη τὸ δράμα τοῦτο δὲν γνωρίζομεν. Ὁ αἰοίδιμος Γ. Χατζιδάκις ὁρμώμενος ἐξ ἀρχαϊκῶν γλωσσικῶν στοιχείων θεωρεῖ τὴν «Θυσίαν» ἔργον τοῦ 16ου αἰῶνος, καὶ ὁ Ψυχάρης ἐθεώρει αὐτὴν πολὺ παλαιότεραν τῶν Κρητικῶν ἔργων τοῦ 17ου αἰῶνος. Γλωσσικῶς ὁμοιάζει τὸ ἔργον εἰς πολλὰ μὲ τὸν Ἐρωτόκριτον (ποιηθέντα μεταξὺ τοῦ 1580 καὶ 1650) διὰ τοῦτο καὶ ὁ Ξανθουδίδης ἐξέφρασε τὴν γνώμην περὶ ἐνὸς καὶ τοῦ αὐτοῦ ποιητοῦ τῶν δύο ἔργων¹. Τὴν γνώμην ταύτην ἠκολούθησαν καὶ ἄλλοι νεώτεροι ἐρευνηταί. Ἐγὼ προσωπικῶς δὲν δύναμαι νὰ ἀποδεχθῶ αὐτήν, καὶ ὁ νέος δὲ ἐκδότης τῆς «Θυσίας» λέγει ὅτι ὁ ποιητὴς αὐτῆς «ἐξακολουθεῖ νὰ παραμένῃ ἄγνωστος εἰς ἡμᾶς». Ἡ προκειμένη ἐκδοσις θὰ βοηθήσῃ τώρα πολὺ καὶ εἰς μελέτην καὶ διαλεύκανσιν τοῦ ζητήματος τούτου ἐν συνδυασμῶ μὲ ἐξέτασιν τοῦ προτύπου τοῦ Κρητικοῦ τούτου δράματος.

Ἡ ἐπεξεργασία τοῦ κειμένου βασίζεται ὄχι μόνον εἰς τὰ δύο χειρόγραφα ἀλλὰ καὶ εἰς παλαιὰς ἐν Βενετία ἐκδόσεις τοῦ κειμένου ἐπεχούσας τρόπον τινα

¹) Ἐν τοῖς καταλοίποις τοῦ Ξανθουθίδου εὐρίσκεται καὶ ἡ ἐπεξεργασία τοῦ κειμένου τούτου. Περὶ τούτου ὁμως θὰ διαλάβω ἄλλοτε.

τόπον χειρογράφων. Καθόλου ὅμως εἰπεῖν τὸ ζήτημα τῶν ἐν Βενετία παλαιῶν ἐκδόσεων εἶναι πολύπλοκον, δὲν διευκρινήθη ἀκόμη καὶ οὐ τοῦ παρόντος.

Τὸ κείμενον τοῦ δράματος προάγεται λοιπὸν διὰ τῆς ἐκδόσεως τοῦ Γ. Μέγα σημαντικῶς, ἂν καὶ εἰς πολλὰ σημεῖα εἶναι δυνατὴ νέα τοῦ κειμένου συζήτησις, διότι ὁ ἐκδότης ἐνιαχοῦ δὲν ἐξετίμησε ὅσον ἔδει ὀρθῶς τὰς ἐν τῷ ἐνετικῷ χειρογράφῳ γραφὰς τοῦ ὁποίου τὸ κῦρος, τόσον ἐξῆρεν ὁ ἀείμνηστος Ξανθουδίδης. Γενικῶς εἰπεῖν ὅμως μεγάλη πρόοδος παρατηρεῖται εἰς τὴν ἔκδοσιν ταύτην ὡς πρὸς τὴν ἀποκάθαρσιν καὶ ἀποκατάστασιν τοῦ κειμένου. Τοῦτο ὀφείλει νὰ ὁμολογήσῃ πᾶς ἀμερόληπτος κριτής. Μετὰ τοῦ κειμένου παρέχεται καὶ ὑποσελίδιον κριτικὸν παράρτημα. Ἐπιτάσσονται δὲ εἰς τὸ τέλος τοῦ βιβλίου ἐρμηνευτικαὶ τινες σημειώσεις καὶ γλωσσάριον χρησιμοποιήσιμον μὲν ἀλλ' ἐπιδεχόμενον ἀκόμη αὐξήσιν καὶ προσθήκας¹⁾. Τέλος πρέπει νὰ λεχθῆ καὶ τοῦτο, ὅτι, ἐπειδὴ τὰ κείμενα ταῦτα ἀνεγινώσκοντο ὑπὸ πάντων τῶν παντοδαπῶν Ἑλλήνων, καὶ ἀντεγράφοντο ἐπίσης ὑπὸ γραφέων καὶ ἀντιγραφέων ἐκ διαφόρων ἑλληνικῶν πατρίδων, παρεισέφρησαν καὶ ξένα στοιχεῖα πρὸς τὴν ἀρχικὴν τοῦ ποιήματος διάλεκτον, εἴτε λέξεις ἦσαν αὐτὰ εἴτε φράσεις εἴτε καὶ στίχοι ὅλοι. Διὰ τοῦτο θεμελιώδης ἀρχὴ καθ' ἣν τὰ κείμενα ταῦτα δεόν νὰ ἐκδίδωνται πρέπει νὰ καθιερωθῆ ἡ ἐξῆς:

«Ἐξέτασις ἀκριβῆς τοῦ παλαιοτάτου σωζομένου χειρογράφου καὶ τῶν πρώτων ἐκδόσεων, ἀποκάθαρσις καὶ ἀποκατάστασις τοῦ κειμένου ἀνευρισκομένων τῶν τυχόν ξένων πρὸς αὐτὸ στοιχείων, τελικὴ δὲ ἀποδοχὴ ἐκείνου τοῦ κειμένου, τὸ ὁποῖον θὰ συμφωνῆ μὲ τὸ λαλούμενον σήμερον ἰδίωμα».

Χαιρετίζομεν μὲ εὐγνωμοσύνην τὴν ἔκδοσιν τῆς *Θυσίας*, ἔκδοσις ἡ ὁποία σημειώνει νέον σταθμὸν καὶ ἀφετηρίαν εἰς τὴν μελέτην τοῦ Κρητικοῦ τούτου δραματίου.

ΑΝΑΚΟΙΝΩΣΕΙΣ ΜΕΛΩΝ

Νίκου Α. Βέη: *

- α') Πατριαρχικὸν γράμμα τοῦ 1700 καὶ ὁ Εὐστάθιος Θεσσαλονίκης.
- β') Συμβολὴ εἰς τὴν ἱστορίαν τῆς Ναούσης.
- γ') Ὁ κώδιξ τοῦ Ἑλκομένου τῆς Μονεμβασίας.

¹⁾ Παρ. χάρ. τὸ *κατηγορημένος* (767) εἶναι μᾶλλον ἀδύνατος, ἰσχνός, παρὰ ἐξησθενημένος, ἐξηντλημένος ὅπως φέρεται καὶ παρὰ Ξανθουδίδη Ἐρωτοκρ. Γλωσσαρ. 575. Περὶ τοῦ *Κρατημένος* διέλαβα ἐγὼ ἐν τοῖς ἀνεκδ. Κρητ. Συμβολαίοις (ΠΑΑ 1928 σελ. 497) καὶ ὁ ἀναγνώστης τοῦ κειμένου τῆς *Θυσίας* τοῦ Ἀβραάμ θὰ ἐδιδάσκετο ἐκ παραπομπῆς σχετικῶς τὰ κατὰ τὴν ξενικὴν χρῆσιν τοῦ ρήματος κτλ.

* Ὡς δημοσιευθῶσι προσεχῶς.